

6. ANTROPONYMUM JAKO SOUČÁST FRAZÉMŮ

Frazém – ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam; tento význam zpravidla není rozložitelný na významy jednotlivých složek. Pojmově blízký je termín **idiom** – v protikladu k frazému zdůrazňuje významovou stránku frazeologické jednotky. Podrobněji viz např. Enc. slovník češtiny (2002, 139–142).

Některá antroponyma, zvláště rodná jména, se stala součástí, komponenty různých frazémů. V nich je užití vlastních jmen vždy příznakové, neboť **v nich vlastní jméno ztrácí svou základní, tj. identifikační a individualizační funkci**. Jsou ovšem i jména fiktivní, analogicky tvořená ke jménům skutečným.

Podle vztahu k realitě lze osobní jména, jež se stala součástí různých frazémů, rozdělit do tří skupin:

- 1. Jména bez souvislosti s nějakou konkrétní osobou či událostí.** Sem patří jména, jež náleží do základního repertoáru jmen užívaných v české národní společnosti. Nevztahují se ke konkrétní osobě, nýbrž se stávají jakýmsi symbolem vlastnosti vyzozorované na nositelích tohoto jména v určitém prostředí a v delším časovém úseku. Součástí různých rčení se stala především jména mužská, a to podoby základní – *mít filipa*, hypokoristické – *hloupý Honza*. Zdrobnělin se užívá málo, a to zpravidla na odlišení od podoby nezdobnělé: *co se Honzíček nenaučil, Honza už nedohoní*.
- 2. Jména ve vztahu k určité osobě, a to nejčastěji na základě metaforu nebo přirovnání.** Vycházejí zpravidla z nějaké skutečnosti, která přímo souvisí s pojmenovanou osobou. Jde převážně o jména, která jsou společným majetkem evropské kultury: biblická jména, mytologická, náboženská v širokém smyslu slova: *silný jako Herkules, zarostlý jako Ezau*, jména literární – *žárlivý jako Othello, bláznivá jako Viktorka*. Nejvíce se čerpá ze jmen biblických. Např. *Adam* je ve frazémeh využíván ve významu 'člověk' a 'muž', stává se symbolem počátku – *začít od Adama*, člověka neoblečeného – *v rouše Adamově*, praotce – *Adamovo pokolení*.
- 3. Jména vymyšlená, fiktivní.** Odvozena jsou hlavně od apelativ a od slovesných základů: *dal si Lehára*, tj. od *lehat*, ale vliv jména známého hudebního skladatele

je nepochybný. Jména vytvořená pouhým rýmováním – *Na svatého Dyndy*, tj. 'jindy', pak 'nikdy'.

Přírozený rod vlastních jmen, která jsou součástí frazémů, jejich užití rodově neomezuje; také žena může být silná jako Herkules.

Frazémy obsahující křestní jméno slouží zpravidla

- a) k vyjádření různých lidských vlastností, tělesných i duševních, popř. různých psychických stavů: *je starý jako Metuzalém*, *kouká jako Kuba na jelito*, tj. vyjeveně, *jsem z toho Matěj*, tj. zmatený, *je to nevěřící Tomáš*;
- b) k vyjádření nějaké činnosti: *chodit od Petra k Pavlovi* 'chodit sem a tam a neuspět';
- c) k vyjádření nejrůznějších skutečností: *Achillova pata*, *Jobova zvěst*, *Jobovka*;
- d) k vyjádření různých řečových obrátů: *Petr nebo Pavel*, tj. kdokoliv.

Frazémy obsahující antroponyma tvoří speciální formální struktury. Vlastní jména ve frazémech pouze přispívají k větší, plastičtější intenzifikaci představy o vyjadřované skutečnosti. Obvykle se stává, že lidé tyto frazémy aktivně užívají, znají jejich smysl, ale nevědí, proč se tomu tak říká.

Frazémy mají široké komunikační využití. Jeden pól představují frazémy knižní (*Achillova pata*), uprostřed jsou frazémy neutrálně užívané hlavně publicisty, druhý pól frazeologismy expresivní – užívané především v mluveném jazyce. A na samém jejich okraji jsou frazémy slangové až argotické.

LITERATURA

ENC. SLOVNÍK ČEŠTINY: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*, 2002; KNAPPOVÁ, M. *Rodné jméno v jazyce a společnosti*, 1989, 26–28.